

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ
Центр післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання

Кафедра адміністративного права та адміністративного процесу

КЕЙС
заняття на тему
«Антикорупційне законодавство»

Підвищення кваліфікації (короткострокове)
слідчих поліції

Інформація про
викладача:
к.ю.н., доцент
ВИСОЦЬКИЙ
Володимир
Мирославович

Львів -2021

Тема

«Антикорупційне законодавство. Корупція: поняття, запобігання та відповідальність. Корупційні правопорушення»

Годин на тему – 2

Занять – 1 (1 академічна година)

Навчальна мета: розкрити зміст положень антикорупційного законодавства України, правові й організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила усунення наслідків корупційних правопорушень.

Міжтематичні зв'язки: адміністративне право, кримінальне право, поліцейська діяльність.

План лекції

1. Нормативно-правові акти антикорупційного законодавства.
2. Поняття, сутність та форми корупції.
3. Корупційне правопорушення. Відмежування корупційних правопорушень від правопорушень, пов'язаних із корупцією.

1. Нормативно-правові акти антикорупційного законодавства.

При виробленні антикорупційної політики в Україні вагомим є визначення стратегії, тактики та конкретних заходів антикорупційної діяльності. Відповідно, основою такої політики є розробка і прийняття антикорупційного законодавства. Поняття “антикорупційне законодавство” є збірним і стосується різних за юридичною силою актів, які спрямовані на попередження і протидію корупційним діям через публічних службовців. Воно охоплює нормативно-правові акти різні за юридичною силою, які включають: закони, постанови Верховної Ради України, акти Президента та Кабінету Міністрів України, акти відомчого характеру.

Сутність антикорупційного законодавства полягає в тому, щоб:

- 1) обмежити, нейтралізувати чи усунути фактори корупції:
 - запобігти конфлікту інтересів (особистих і службових);

- нормативно визначити межі етичної поведінки особи, уповноваженої на виконання завдань і функцій держави,
- зробити вчинення корупційних правопорушень справою невинною і ризикованою, а врешті-решт досягти того, щоб особа чесно і сумлінно виконувала свої службові обов'язки;

2) чітко визначити ознаки корупційних правопорушень:

- передбачити адекватні заходи відповідальності за їх вчинення,
- належним чином врегулювати діяльність органів державної влади та їх окремих підрозділів, які безпосередньо протидіють корупції.

Підсумовуючи, під антикорупційним законодавством слід розуміти закони та інші нормативно-правові акти, якими встановлюються спеціальні законодавчі положення щодо запобігання корупції, виявлення та припинення її проявів, визначаються ознаки корупційних правопорушень та відповідальність за їх вчинення, регулюється діяльність державних органів чи їх спеціальних підрозділів, до компетенції яких входять протидія корупції, координація такої діяльності чи контроль та нагляд за нею.

Антикорупційне законодавство України.

1. «Про запобігання корупції» 14 жовтня 2014 року №1700-VII. Цей Закон визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень.

2. «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» 14 жовтня 2014 року №1699-VII. Це новий стратегічний документ, який визначив першочергові заходи із запобігання та протидії корупції, що повинні створити основу для подальшого проведення реформи у цій сфері.

3. «Про Національне антикорупційне бюро України» 14 жовтня 2014 року №1698-VII. Цей Закон визначає правові основи організації та діяльності Національного антикорупційного бюро України.

4. «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» 10 листопада 2015 року №772-VIII. Цей Закон визначає правові та організаційні засади функціонування Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

5. «Про очищення влади» 16 вересня 2014 року № 1682-VII. Цей Закон визначає правові та організаційні засади проведення очищення влади

(люстрації) для захисту та утвердження демократичних цінностей, верховенства права та прав людини в Україні.

6. «Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки» від 29 квітня 2015 р. №265). Метою Програми є створення ефективної загальнодержавної системи запобігання та протидії корупції на основі нових засад формування та реалізації антикорупційної політики.

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 р. №118 «Про утворення Національного агентства з питань запобігання корупції». Згідно цього нормативного акту утворено Національне агентство з питань запобігання корупції як центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

8. Указ Президента України «Про Національну раду з питань антикорупційної політики» від 14 жовтня 2014 року №808/2014. Відповідно до цього нормативного акту утворено Національну раду з питань антикорупційної політики як консультативно-дорадчий орган при Президентові України.

9. Інші нормативно-правові акти.

Однак антикорупційне законодавство в Україні ще далеке від ідеалу, тому потребує постійного вдосконалення. В процесі вдосконалення вітчизняного антикорупційного законодавства доцільно було б використати досвід провідних європейських країн з найнижчим рівнем корупції. Коротко проаналізуємо міжнародний досвід боротьби з корупцією.

Аналізуючи антикорупційне законодавство Німеччини, можемо виділити ряд певних особливостей, характерних для правової бази боротьби з корупцією саме цієї країни. Для прикладу, основою боротьби з корупцією є знищення матеріальної бази злочинних угруповань, яке досягається двома шляхами – безпосередньою конфіскацією майна та створенням належної правової бази для того, щоб мінімізувати можливість «відмивання» грошей. Ще однією особливістю антикорупційної сфери Німеччини є обов'язок перевірки посвідчення особи громадянина, якщо він робить банківський внесок у розмірі понад 50 тисяч німецьких марок. Також, на банківські установи покладено обов'язок подавати правоохоронним органам інформацію про операції з грошима у розмірі понад 20 тисяч німецьких марок, однак за умов, що ця інформація буде використана виключно в інтересах слідства. На нашу думку, впровадження ідентичних норм в українське антикорупційне законодавство було б значним поштовхом на шляху його вдосконалення Варто відзначити, що антикорупційна стратегія німецького уряду полягає у тому,

щоб за допомогою впровадження законодавчих, політичних, організаційних механізмів унеможливити зловживання державних службовців своїм посадовим становищем.

Слід звернути увагу і на те, що у сфері боротьби з корупцією Німеччина також використала міжнародний досвід (ізраїльський), а саме створення реєстру корумпованих фірм. Суть цього механізму у тому, що фірма, включена до цього реєстру, позбавляється права виконувати будь-які державні замовлення, внаслідок цього знижується її конкурентоздатність, як наслідок – банкрутство та припинення існування фірми. Як бачимо, Німеччина у сфері боротьби з корупцією є одним із європейських лідерів. Впровадження вищезгаданих особливостей німецького антикорупційного законодавства в Україні мало б позитивне значення у сфері боротьби з корупцією.

Таким чином, для вдосконалення українського законодавства з впровадженням міжнародного досвіду необхідно здійснити ряд тривалих підготовчих заходів, основними серед яких мають бути такі:

- стабілізація економічної ситуації в країні;
- підвищення рівня життя населення;
- удосконалення системи соціальних пільг та допомог;
- підвищення рівня правової свідомості та правової культури громадян;
- реформування медичної галузі;
- реформування освітньої галузі на засадах академічної доброчесності;
- зниження рівня безробіття та підвищення рівня заробітної плати;
- постійне вдосконалення національного законодавства у відповідності до європейських стандартів.

Зменшення рівня корупції в Україні можливе лише за умови вивчення та впровадження в загальну практику досвіду провідних європейських країн в сфері боротьби з цим негативним явищем, а передусім, – впровадження політичних, правових та організаційних механізмів подолання корупції, що успішно діють в інших країнах.

За вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень особи, зазначені в частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», притягаються до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку

Особа, яка вчинила корупційне правопорушення або правопорушення, пов'язане з корупцією, однак судом не застосовано до неї покарання або не накладено на неї стягнення у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, пов'язаними з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або такою, що прирівнюється до цієї

діяльності, підлягає притягненню до дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку.

Обмеження щодо заборони особі, звільненій з посади у зв'язку з притягненням до відповідальності за корупційне правопорушення, займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування, або такою, що прирівнюється до цієї діяльності, встановлюється виключно за вмотивованим рішенням суду, якщо інше не передбачено законом.

Особа, стосовно якої складено протокол про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, якщо інше не передбачено [Конституцією](#) і законами України, може бути відсторонена від виконання службових повноважень за рішенням керівника органу, установи, підприємства, організації, де вона працює, до закінчення розгляду справи судом.

У разі закриття провадження у справі про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, у зв'язку з відсутністю події або складу адміністративного правопорушення відстороненій від виконання службових повноважень особі відшкодовується середній заробіток за час вимушеного прогулу, пов'язаного з таким відстороненням.

Нормативно-правові акти, рішення, видані (прийняті) з порушенням вимог Закону України «Про запобігання корупції» **підлягають скасуванню** органом або посадовою особою, уповноваженою на прийняття чи скасування відповідних актів, рішень, або можуть бути визнані незаконними в судовому порядку за заявою заінтересованої фізичної особи, об'єднання громадян, юридичної особи, прокурора, органу державної влади, зокрема Національного агентства з питань запобігання корупції, органу місцевого самоврядування.

Орган або посадова особа надсилає до Національного агентства з питань запобігання корупції протягом трьох робочих днів копію прийнятого рішення про скасування або одержаного для виконання рішення суду про визнання незаконними відповідних актів або рішень.

Правочин, укладений внаслідок порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції», **може бути визнаним недійсним**.

2. Поняття, сутність та форми корупції.

Корупція (від лат. corrumpere – псувати) – протиправна діяльність, яка полягає у неправомірному використанні влади чи службових (посадових) повноважень та пов'язаних з ними можливостей для одержання матеріальних

або інших благ, пільг та інших переваг особою, яка наділена владою, службовцем або іншою особою.

Основними причинами корупції є:

- *перша причина корупції* – низька зарплата,

- *друга причина корупції* – бюрократія;

- *третьою причиною* – погана законодавча база і відсутність або неефективні дії антикорупційних органів. Адже просте, недвозначне, лаконічне і зрозуміле законодавство скорочує потреби у великому апараті чиновників і полегшує розуміння законів громадянами.

Окрім того, масове використання звинувачень у корупції без доказів або з їх наявністю як компромату призвело до вироблення у громадськості «корупційного імунітету». З корупцією змирилися, зарахували її як частину менталітету, на який прийнято списувати все.

У західному регіоні кількість тих, хто вважає корупцію необґрунтованим явищем склала 22%, а кількість тих, хто пояснює її суспільними традиціями – 44%.

За результатами опитування, найбільш корумпованими установами українці вважають суди, митницю та медичні установи. Найменш корумпованими вважають церкву, громадські організації та ЗМІ.

Вважається слушною думка М. І. Мельника про те, що соціальна сутність корупції визначається тим, що вона – явище правове, оскільки корупційні діяння – це продукт соціальної взаємодії, результатом якої є посягання на права людей, перебирання їх прав чиновниками, позбавлення прав тощо.

М. Ю. Тихомиров пропонує розглядати корупцію як злочинну діяльність у сфері політики чи державного управління, використання посадовими особами наданих їм прав та владних повноважень з метою особистого збагачення.

Згідно Закону України «Про запобігання корупції», корупція – використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

В загальному, визначення поняття «корупції» згідно Закону України «Про запобігання корупції», можна пояснити таким чином: це використання службових повноважень або пов'язаних з ними можливостей (вчинення будь-яких дій або умисна бездіяльність) задля отримання неправомірної вигоди (тобто грошей, майна, пільг, послуг, переваг і т.д.) для себе або своїх близьких, рідних, знайомих (потрібен один суб'єкт). І навпаки, надання/прийняття обіцянки (пропозиції) чи прийняття/надання неправомірної вигоди задля протиправного використання службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей (або схилення іншого до цього) (потрібні два суб'єкта).

Отже, корупція – це використання будь-якою особою, що наділена владою, наявних в неї можливостей і повноважень задля отримання незаконної вигоди.

Важливо зазначити, що корупція здійснюється як і в державному, так і в приватному секторі. У більшості випадків, зокрема в Україні, приватний сектор має значний вплив на урядові структури та корупційні схеми. До того ж, приватний сектор, олігархи та великий бізнес можуть як сприяти корупції, так і отримувати від неї прибуток.

Можна виділити наступні ознаки корупції.

1. Корупція – складне соціальне явище. Це багатостороння вертикально-горизонтальна зв'язок в суспільстві і державі, яка обумовлена історичними, економічними, соціальними, політичними, правовими, національними, культурними, моральними детермінантами.

2. Наявність підкупу – продажності. Тут проглядається двосторонній (у ряді випадків - багатосторонній) змову чиновника (будь-якої ланки) і іншої особи (фізичної або юридичної). Звичайно, тут може мати місце і зди́рство, і ініціатива. Чиновник продає будь-які блага, використовуючи державну, муніципальну структуру в своїх цілях, а інша особа купує їх. Ці блага можуть бути найрізноманітнішими (від лобіювання "потрібного" закону, незаконного (законного) отримання квот на вилов риби, покупки водійських прав, надходження до престижного вузу і т.п.).

3. Наявність корисливості в особистих чи вузькогрупових інтересах. Навряд чи можна знайти корупціонера, який би здійснював корупційні злочини без корисливих інтересів. Найстрашніше – це те, що чиновник продає себе, свої можливості, частина державної, муніципальної влади за винагороду. Чиновник не працює у вакуумі. У нього є вище керівництво. Тому він і змушений ділитися. Корупція – це комплексне системне утворення в системі державної і муніципальної служби. Напевно, не можна говорити про корупцію в разі виявлення одноосібного випадки отримання хабара тими чи іншими

посадовими особами. Зі слів державних чиновників, середній розмір вкраденого з бюджету становить не менше 20%.

4. Використання чиновником-корупціонером офіційних повноважень, можливостей свого авторитету.

Згідно положень Закону України «Про запобігання корупції», в Україні корупція проявляється у таких формах:

Форми корупції	Ознаки корупції		
	Діяння	мета	суб'єкт
перша	використання службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей	Одержувати неправомірну вигоду	Особа, зазначена в статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»
друга	прийняття неправомірної вигоди або прийняття її обіцянки/пропозиції для себе чи інших осіб	—	
третя	Обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам	Схилити що особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей	—

Неправомірна вигода – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав.

Зміст поняття «неправомірна вигода» (далі – НВ) визначають дві обов'язкових ознаки, відповідно до яких:

1) предметом НВ можуть бути лише:

- грошові кошти та інше майно;
- переваги, пільги й послуги;
- нематеріальні активи;
- будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру;

2) їх обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав.

Важливо!!! Одержання неправомірної вигоди необхідно відрізнити від отримання подарунка.

Різниця між цими діями полягає в такому:

1) дарунок завжди має матеріальне вираження, а неправомірна вигода може мати нематеріальний зміст;

2) одержання неправомірної вигоди завжди пов'язане з необхідністю використання особою свого службового становища. А одержання подарунка не завжди пов'язане з виконанням повноважень. Наприклад, адміністративним правопорушенням є отримання подарунка від підлеглих службовців, незалежно від мети цих дій;

3) статтею 172-5 КУпАП встановлено граничну вартість подарунків – вона не повинна перевищувати один прожитковий мінімум встановлену на день прийняття подарунка, одноразово (**з 1 січня 2021 року ця сума становить - 2270 гривень**), а сукупна вартість таких подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) протягом року, не перевищує двох прожиткових мінімумів, встановлених для працездатної особи на 1 січня того року, в якому прийнято подарунки (**2021 р. – 4540 грн.**). Натомість для неправомірної вигоди такої вартості не встановлено, тому перевищення зазначеної вище суми може бути кваліфіковано за статтею 368 Кримінального кодексу України за наявності доведеного факту вчинення чи невчинення службовою особою в інтересах того, хто дарує, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.

Корупція як явище призводить до певних негативних наслідків в державі, а саме:

– ***соціальні наслідки корупції*** полягають в тому, що вона порушує існуючий порядок речей у суспільстві, спотворює суспільні відносини. Починаючи з порушення службового обов'язку корупція тягне за собою порушення інших суспільних відносин: призводить до гальмування та викривлення соціально-економічних реформ, поглиблює соціальну нерівність громадян, збільшує соціальну напругу в суспільстві, порушує принципи соціальної справедливості, ускладнює доступ громадян до соціальних фондів, перешкоджає користуванню ними, тощо.

В такому випадку суб'єкти корупції функціонують у неофіційній системі, в якій панує своя система цінностей, свої цілі та засоби їх досягнення, де відносини між людьми складаються не за офіційними законами. Водночас, суб'єкти корупції не можуть існувати без офіційної підсистеми. Остання для них є обов'язковою передумовою встановлення корумпованих відносин: для

того, щоб зловживати владою, її потрібно мати – посідати відповідну посаду в органах державної влади, бути наділеним певними повноваженнями, мати можливість їх офіційно використовувати.

– **політичні наслідки корупції** проявляються в тому, що вона: змінює сутність політичної влади, знижує рівень її легітимності як всередині держави так і на міжнародній арені, порушує принципи її формування і функціонування, демократичні засади суспільства і держави, підриває політичну систему, тощо.

При високому рівні корумпованості державних органів корупція стає системним елементом державного управління. За таких обставин управління державою суттєво віддаляється від демократичних принципів і значно спрощується для корумпованих представників влади, яким притаманний спрощений погляд на владу, на її сутність і суспільне призначення, на власне службове становище, яке розглядається як засіб задоволення особистих інтересів. Внаслідок корупції відбувається зміщення основної мети політики – забезпечення приватного і групового інтересів замість забезпечення загальносуспільних інтересів. Корупція підриває авторитет держави, породжує недовіру громадян до політичної влади. Влада сприймається громадянами не як виразник їх інтересів і спосіб їх захисту, а як джерело небезпеки їх правам і свободам.

– **економічні наслідки корупції** проявляються в тому, що вона: підриває економічну систему держави, дискредитує економічні реформи, порушує основні засади господарської діяльності, перешкоджає надходженню внутрішніх і зовнішніх інвестицій, є причиною фінансових криз, тощо.

Якщо говорити про корупційний вплив на економічні відносини, то він, зокрема, проявляється у дискримінації підприємців з боку службових осіб органів державної влади або органів місцевого самоврядування: 1) у встановлених не передбачених законодавством обмежень на здійснення окремих видів підприємницької діяльності; 2) примушуванні підприємців до укладання не вигідних для них договорів; 3) надання окремим підприємцям пільг або інших переваг у конкуренції з іншими підприємцями.

– **морально-психологічні наслідки корупції** проявляються в тому, що вона є потужним фактором деморалізації суспільства, девальвації моральних цінностей, деформації індивідуальної та суспільної психології, нищить духовні та моральні цінності, сприяє поширенню у суспільстві кримінальної психології, тощо.

Найбільш небезпечним у цьому аспекті є те, що масштабне поширення корупції все більше витісняє правові, етичні відносини між людьми. Поступово перетворюючись корупція із соціальної аномалії стає звичним

способом вирішення життєвих проблем, нормою функціонування влади і способом життя значної частини членів суспільства.

– **правові наслідки корупції** проявляються у: поширенні правових принципів функціонування держави та її окремих інститутів, суттєвому обмеженні конституційних прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, грубому порушенні встановленого законом порядку здійснення повноважень посадовими і службовими особами органів державної влади, тощо. Корупція дискредитує право як універсальний регулятор суспільних відносин, перетворюючи його за засіб задоволення приватних та корпоративних інтересів.

Корупція змінює сутність правоохоронної діяльності державних органів, які перестають виконувати функцію охорони права і перетворюються в інструмент розправи над невинними особами або інструмент неправомірного задоволення особистих чи групових інтересів певних осіб, у тому числі самих посадових осіб зазначених органів.

До **наслідків корупції міжнародного характеру** можуть бути віднесені: негативний вплив корупції на імідж держави у світі, ускладнення відносин з іншими країнами, міжнародними організаціями і всією міжнародною спільнотою, втрата державою міжнародних позицій в економічній, політичній та інших сферах, тощо.

Стан корупції у країні може бути використаний іншими державами, міжнародними організаціями для тиску на політичне керівництво країни при прийнятті тих чи інших рішень як зовнішньополітичного, так і внутрішньополітичного характеру. Тобто, політичне керівництво країни в таких випадках потрапляє у політичну залежність від керівників тих країн або міжнародних організацій, які поінформовані про дійсний стан корупції чи корупційну діяльність окремих керівників вищого рівня державної влади.

Підсумовуючи викладене, слід констатувати, що корупція як соціальне явище притаманне усім, без винятку, державам світу, вона – невід’ємний атрибут публічної влади. Її соціальну сутність характеризують економічний, політичний, правовий, морально-психологічний та інші аспекти. При цьому особливе місце займає політичний аспект, оскільки корупція як соціальний феномен виникає в результаті здійснення публічної влади. Оптимально чого можна досягти у протидії корупції, це: 1) зменшити її обсяги, обмежити сфери її обумовлення та розповсюдження, 2) змінити на менш небезпечний характер корупційних проявів, 3) обмежити взаємовплив корупції та економічних, політичних, правових та інших соціальних процесів, 4) збільшити ризик настання негативних наслідків для особи, яка вступає в корупційні відносини.

3. Корупційне правопорушення. Відмежування корупційних правопорушень від правопорушень, пов'язаних із корупцією.

Відповідно до положень Закону України «Про запобігання корупції», **корупційне правопорушення** - діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

Натомість, **правопорушення, пов'язане з корупцією** - діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені Законом України «Про запобігання корупції», вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

Розмежувати корупційне правопорушення та правопорушення, пов'язане з корупцією доцільно за такими ознаками:

Корупційне правопорушення:

- діяння, що містить ознаки корупції;
- вчиняється особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;
- встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

Правопорушення, пов'язане з корупцією:

- діяння, що не містить ознак корупції;
- порушує встановлені Законом України „Про запобігання корупції” вимоги, заборони та обмеження;
- вчиняється особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;
- встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

Отже, ключовим критерієм, який відрізняє ці два поняття, є наявність чи відсутність ознак корупції у відповідному діянні. Корупційне правопорушення, як зазначено прямо в Законі, не може тягнути за собою адміністративну відповідальність, а тільки кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову.

Корупційні правопорушення і правопорушення, пов'язані з корупцією, **схожі тим**, що мають низку спільних правових наслідків – їх вчинення відповідно до Закону «Про запобігання корупції» **має наслідком:**

- неможливість для особи бути призначеною на певні посади (наприклад, на посаду члена НАЗК, уповноваженої особи особи, відповідальної за реалізацію антикорупційної програми юридичної особи);

- відсторонення від виконання службових повноважень;

- внесення відомостей про осіб, яких притягнуто до відповідальності, до ЄДРОКП, з наступним їх оприлюдненням .

Низка інших правових наслідків передбачена й іншими законами.

Згідно чинного законодавства до правопорушень, пов'язаних з корупцією необхідно відносити:

– порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності;

– порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків;

– порушення вимог фінансового контролю;

– порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів;

– незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень;

– порушення встановлених законом обмежень після припинення повноважень члена Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг;

– невжиття заходів щодо протидії корупції;

– порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням;

– порушення законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля.

У ст. 172-5 КУпАП передбачено відповідальність за порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків. У примітці до цієї статті вказано, що суб'єктом правопорушень за вказаною статтею є особи, які зазначені у пп. 1–2 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції». Відповідно до ч. 1 ст. 23 цього Закону, вказаним особам забороняється безпосередньо або через інших осіб вимагати, просити, одержувати подарунки для себе чи близьких їм осіб від юридичних або фізичних осіб:

1) у зв'язку із здійсненням такими особами діяльності, пов'язаної із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування;

2) якщо особа, яка дарує, перебуває в підпорядкуванні такої особи.

Відповідно до ч. 2 ст. 23 Закону України «Про запобігання корупції», вказаним особам дозволено приймати дарунки, якщо вони відповідають загально визнаним уявленням про гостинність, крім випадків, передбачених ч. 1 ст. 23, якщо вартість таких подарунків не перевищує один прожитковий

мінімум для працездатних осіб, встановлений на день прийняття подарунка, одноразово, а сукупна вартість таких подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) протягом року, не перевищує двох прожиткових мінімумів, установлених для працездатної особи на 1 січня того року, в якому прийнято подарунки.

Обмеження щодо вартості подарунків, яке передбачене Законом, не поширюється на подарунки, які:

1) даруються близькими особами (члени сім'ї суб'єкта, а також – незалежно від зазначених умов – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний та двоюрідний брати, рідна та двоюрідна сестри, рідний брат та сестра дружини (чоловіка), племінник, племінниця, рідний дядько, рідна тітка, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, батько та мати дружини (чоловіка) сина (дочки), усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням зазначеного суб'єкта);

2) одержуються як загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси.

У ст. 718 ЦК України зазначено, що дарунком можуть бути рухомі речі, в тому числі гроші та цінні папери, нерухомі речі, а також майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути у нього в майбутньому.

Відповідно до оприлюднених Міністерством юстиції України роз'яснень – до особистих подарунків належать подарунки, одержані від близьких осіб, давніх друзів та добрих знайомих, які дарують подарунки з нагоди, наприклад, дня народження, ювілею, або загальноновизнаного свята (Новий рік, Міжнародний жіночий день, День захисника Вітчизни) за умови, що їх подарунки не впливатимуть на прийняття публічними службовцями правомірних рішень або не створюватимуть враження, що це може впливати на їхні рішення.

Також зазначається, що до подарунків, які дозволено буде приймати публічним службовцям, можуть бути віднесені й ділові дарунки (сувеніри) і прояви гостинності (запрошення на каву або вечерю) у скромних масштабах, які широко використовуються для налагодження ділових відносин і зміцнення робочих стосунків. Однак умовами прийняття таких подарунків та проявів гостинності є знову ж таки те, що вони не можуть бути постійними, чи впливати на прийняття рішень або створювати враження, що це може вплинути на такі рішення.

Об'єктивну сторону вказаного правопорушення становлять діяння у вигляді одержання у власність речей або майнових прав із порушенням

встановлених вимог Закону. Зокрема таке порушення буде у випадку, якщо одержання подарунка пов'язано з виконанням особою функцій держави або органів місцевого самоврядування, тобто обумовлено службовим становищем одержувача, посадою, яку він обіймає. Пов'язаними із виконанням службових обов'язків можуть бути подарунки, які надаються як подяка за раніше вчинені службовцем дії (бездіяльність) або прийняті ним рішення на користь дарувальника або третіх осіб, або ж даруються з метою заздалегідь необіцяного вчинення службовцем певних дій (бездіяльності) або прийняття рішення на користь дарувальника чи третіх осіб. Сюди також відносять подарунки, що надаються службовцю підлеглими працівниками.

Наявність причинно-наслідкового зв'язку між виконанням особою функцій держави та одержанням подарунка є обов'язковим для притягнення її до відповідальності за ст. 172-5 КУпАП. У іншому випадку відповідальність за цією статтею повинна виключатися. Окремо слід наголосити, що не може розцінюватися як порушення ст. 23 Закону України «Про запобігання корупції» факт одержання працівником подарунку як заохочення по службі за сумлінне виконання своїх службових обов'язків, що здійснюється відповідно до Дисциплінарних статутів чи інших положень, які врегульовують питання дисципліни.

Зазначимо, що санкцією вказаної статті, крім певного розміру штрафу, застосовується також конфіскація одержаного подарунка.

У ч. 3 ст. 23 вказаного Закону є вказівка на те, що подарунки, одержані особами, зазначеними у пп. 1, 2 ч. 1 ст. 3 цього Закону, як подарунки державі, Автономній Республіці Крим, територіальній громаді, державним або комунальним підприємствам, установам чи організаціям, є відповідно державною або комунальною власністю і передаються органу, підприємству, установі чи організації у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Однак, наведені положення, які мають зобов'язальний характер, відповідно не закріплені у нормах КУпАП, а тому за порушення цього обов'язку суб'єкти відповідальності, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції» – до адміністративної відповідальності не притягаються.

У ст. 172-4 КУпАП передбачено відповідальність за порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. Відповідно до ч. 1 ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції», вказані обмеження полягають у забороні:

– займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту) або підприємницькою діяльністю, якщо інше не передбачено Конституцією або законами України;

– входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії господарської організації), якщо інше не передбачено Конституцією або законами України.

Зазначимо, що схожі обмеження були передбачені у пп. «б», «в» ч. 1 ст. 5 Закону України «Про боротьбу з корупцією», однак чинним Законом України «Про запобігання корупції» вказані обмеження додатково доповнено ще двома винятками (інструкторська та суддівська практика із спорту), що виключають можливість притягнення до відповідальності за порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності.

Для з'ясування змісту цих обмежень доцільно з'ясувати деякі поняття. Зокрема виконання роботи за сумісництвом означає виконання працівником, окрім основної, ще й іншої оплачуваної роботи незалежно від укладення трудового договору. На умовах сумісництва працівники можуть працювати на тому ж або іншому підприємстві, в установі, організації або у громадянина у вільний від основної роботи час. При з'ясуванні питання, щодо того чи є виконувана робота сумісництвом, необхідно керуватися Постановою Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1993 р. № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій», а також Положенням про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій, затвердженим наказом Міністерства праці, Міністерства юстиції та Міністерства фінансів України від 28.06.1993 р. № 43 та Переліком робіт, які не є сумісництвом, що доданий до цього наказу.

Відповідно до ст. 42 Господарського кодексу України, підприємництвом визнається самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Оскільки обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності не поширюється на зайняття викладацькою, науковою та творчою діяльністю, медичною практикою, інструкторською та суддівською практикою із спорту, то є необхідність дослідити зміст цих понять. Зазначимо, що частина з них має офіційне визначення у нормативно-правових актах, а зміст інших тлумачиться науковцями зазвичай однаково. Так, поняття «наукова діяльність» закріплено у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність», поняття «творча діяльність» закріплено у Законах

України «Про культуру» та «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», а поняття «медична практика» визначено у Ліцензійних умовах провадження господарської діяльності з медичної практики затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 року № 285, поняття «викладацька діяльність» згадується у Законі України «Про освіту».

Складніша ситуація із визначенням понять «інструкторська та суддівська практика із спорту». Поняття «інструкторська та суддівська практика із спорту» в законодавстві також чітко не визначені і згадуються у переліку форм спортивно-тренувальної діяльності у Положенні про спеціалізований навчальний заклад спортивного профілю, що затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 05.11.1999 р. № 2061.

Суб'єктами відповідальності за ст. 172-4 КУпАП є особи, зазначені у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», за винятком депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад (крім тих, які здійснюють свої повноваження у відповідній раді на постійній основі), присяжних, помічників-консультантів народних депутатів України, працівників секретаріатів Голови Верховної Ради України, Першого заступника Голови Верховної Ради України та заступника Голови Верховної Ради України, працівників секретаріатів депутатських фракцій (депутатських груп) у Верховній Раді України.

Суб'єктивна сторона правопорушення характеризується умисною формою вини, що обумовлюється бажанням отримати прибуток за виконання роботи за сумісництвом чи від суміщення з іншими видами діяльності. Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, крім штрафу, передбачає також конфіскацію отриманого доходу від підприємницької діяльності чи винагороди від роботи за сумісництвом, а також конфіскацію отриманого доходу від діяльності внаслідок входження до складу правління чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Відповідно до ст. 172-6 КУпАП, передбачено відповідальність за порушення вимог фінансового контролю, який охоплює два види протиправних діянь: 1) несвоєчасне подання без поважних причин декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 172-6 КУпАП); 2) неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про відкриття валютного рахунка в установі банку-нерезидента або про суттєві зміни у майновому стані (ч. 2 ст. 172-6 КУпАП); подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ч. 4 ст. 172-6 КУпАП).

У ч. 1 ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції» закріплено обов'язок суб'єктів декларування щорічно до 1 квітня подавати шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Національного агентства декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік за формою, що визначається Національним агентством.

Відповідно до абзацу 15 ст. 1 вказаного Закону, суб'єктами декларування є особи, зазначені у пункті 1, підпунктах «а» і «в» пункту 2, пункті 4 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», інші особи, які зобов'язані подавати декларацію відповідно до цього Закону. Ці ж особи і є суб'єктами відповідальності за порушення вимог ст. 172-6 КУпАП, про що зазначається у примітці до вказаної статті.

Національне агентство проводить щодо декларацій, поданих суб'єктами декларування, такі види контролю:

- 1) щодо своєчасності подання;
- 2) щодо правильності та повноти заповнення;
- 3) логічний та арифметичний контроль.

Порядок проведення передбачених цієї статтею видів контролю, а також повної перевірки декларації визначається Національним агентством.

У ст. 172-7 КУпАП передбачено відповідальність за порушення вимог щодо повідомлення про наявність у особи реального конфлікту інтересів, під яким, відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», розуміють суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень. Неповідомлення особою у випадках, передбачених законом, про наявність у неї реального конфлікту інтересів утворює об'єктивну сторону складу адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією відповідальність за яке передбачена ч.1 ст. 172-7 КУпАП.

Об'єктивною стороною складу адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, що передбачене ч. 1 ст. 172-8 КУпАП, є незаконне розголошення або використання в інший спосіб особою у своїх інтересах інформації, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень. Суб'єктом правопорушень у частині першій цієї статті є особи, зазначені у пункті 1 та підпункті «в» пункту 2 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», а також особи, зазначені в частині другій статті 17 Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних

змагань». Зауважимо, що у ст. 26 Закону України «Про запобігання корупції» встановлено це обмеження для осіб, які звільнилися або іншим чином припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, однак вказані особи не можуть бути притягнуті до відповідальності за ст. 172-8 КУпАП, адже, звільнившись із відповідних посад, вони втрачають статус суб'єкта відповідальності за корупційні правопорушення.

Об'єктивною стороною складу адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, що передбачене ст. 172-8-1 КУпАП є порушення встановлених законом обмежень протягом року з дня припинення повноважень члена Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, щодо укладення трудових договорів (контрактів) або вчинення правочинів у сфері підприємницької діяльності з суб'єктом господарювання, що провадить діяльність у сферах енергетики та/або комунальних послуг, діяльність якого ліцензується Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. Суб'єктами відповідальності за ст. 172-8-1 КУпАП є члени Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, які порушили встановлені законом обмеження протягом одного року з дня припинення повноважень.

У ст. 172-9 КУпАП передбачено відповідальність посадових та службових осіб органів державної влади, посадових осіб органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, їх структурних підрозділів за невжиття заходів щодо протидії корупції, у разі виявлення корупційного правопорушення.

Положеннями Закону України «Про запобігання корупції» для вказаних осіб, у разі виявлення корупційного правопорушення чи одержання інформації про вчинення такого правопорушення підлеглими працівниками, встановлено обов'язок у межах своїх повноважень ужити заходів щодо припинення такого правопорушення та негайно письмово повідомити про його вчинення спеціально уповноважений суб'єкт у сфері протидії корупції. Передумовою відповідальності за ст. 172-9 КУпАП є факт учинення іншою особою корупційного правопорушення, що підтверджено матеріалами адміністративної справи. У разі відсутності таких відомостей, накладення адміністративного стягнення за невжиття заходів щодо протидії корупції стає неможливим. Коло суб'єктів відповідальності за цією статтею у КУпАП не визначено, а тому можна стверджувати, що воно є найширшим.

Об'єктивною стороною складу адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, що передбачене ст. 172-9-1 КУпАП є порушення

заборони розміщення ставок на спорт заінтересованими сторонами офіційного спортивного змагання, в якому вони беруть участь, з одержанням за це неправомірної вигоди в розмірі, що не перевищує двадцяти прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені в частині другій статті 17 Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань».

Об'єктивною стороною складу адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, що передбачене ст. 172-9-2 КУпАП є порушення встановленої законодавством процедури та строків здійснення оцінки впливу на довкілля, втручання у підготовку та надання висновку з оцінки впливу на довкілля чи рішення про врахування результатів оцінки транскордонного впливу на довкілля, відмова уповноваженим законом територіальним органом, уповноваженим законом центральним органом виконавчої влади у видачі висновку з оцінки впливу на довкілля з підстав, не встановлених законом. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пункті 1, підпунктах «а», «б» пункту 2 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції».

ВИСНОВКИ

Розглянувши поняття корупції, її правові, економічні та психологічні витоки можна стверджувати, що подолання корупції стане для української держави справжнім викликом. Для боротьби з цим суспільно-політичним феноменом слід застосовувати різні методи та підходи. На законодавчому рівні вже закладено основні шляхи ефективної антикорупційної політики. Але практика та наявні статистичні дані викривають проблеми, що заважають ефективній реалізації цієї політики.

Невелика кількість осіб притягнутих до адміністративної відповідальності не зупиняє публічних службовців скоювати корупційні діяння, дає підстави думати що суди дотримуються недостатньої жорсткої позиції щодо корупційних діянь, а також про можливість послаблення відповідальності в результаті використання різних підходів до кваліфікації злочину.

Як висновок, варто акцентувати увагу на тому, що незважаючи на розповсюдженість корупційної поведінки, існування корупції в буденному житті значної маси населення держави ні в якому разі не свідчить про те, що корупцію слід сприймати як явище невідворотне. Так, певні соціальні групи зацікавлені в існуванні розгалуженої системи корупційних протиправних діянь. Однак, більшість населення України усвідомлює, що справді дієві реформи та економічні зрушення матимуть місце лиш в державі, суспільство якої не вмотивовано до спотворення відносин всередині механізму держави. Для цієї мети слід вибудувати систему громадського контролю, який включатиме в себе представників ЗМІ, громадськості та підприємців.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

I. Нормативно-правові акти:

1. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією: Міжнародний документ від 04.11.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102
2. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією: Міжнародний документ від 27.01.1999 № ETS173. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
5. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України від 14.10.2014 р. № 1699-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>
6. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
7. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>
8. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
9. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10.11.2015 р. № 772-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19>
10. Про очищення влади: Закон України від 16.09.2014 р. № 1682-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18>
11. Про Національну раду з питань антикорупційної політики: Указ Президента України від 14.10.2014 р. № 808/2014. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/808/2014>
12. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015-2017 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 р. № 265. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF>
13. Про утворення Національного агентства з питань запобігання корупції: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2015 р. № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2015-%D0%BF>

II. Спеціальна література:

1. Адміністративна діяльність поліції: підручник / В.В. Середа, М.П. Гурковський, Ю.С. Назар та ін.; за заг. ред. В.В. Середи. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 776 с.

2. Адміністративна відповідальність та провадження в справах про адміністративні правопорушення: навч. посіб. / за заг. ред. О. В. Кузьменко. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 412 с.

3. Адміністративна діяльність Національної поліції: навч. посібник / Кол. авт.; кер. авт. кол. к.ю.н., засл. юрист України В. А. Глуховець. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2017. 248 с.

4. Антикорупційна політика та запобігання корупції в публічному управлінні : навч. посіб. / І. С. Бондар, В. Г. Горник, С. О. Кравченко, В. В. Кравченко; М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ : Ліра-К, 2017. 191 с.

5. Бондар І. С., Горник В. Г., Кравченко С. О., Кравченко В. В. Антикорупційна політика та запобігання корупції в публічному управлінні: Навчальний посібник. К.: Видавництво Ліра-К. 2016. 192 с.

6. Машлякевич Д. С. Стратегії запобігання і протидії корупції в Україні: монографія. Харків: В деле, 2016. 259 с.

7. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення / Д.П. Калаянов, К.С. Ізбаш, Є.В. Додін та ін.; за заг. ред. С.В. Петкова. К. «Центр учбової літератури», 2016. 544 с.

III. Інформаційні ресурси:

1. Офіційний веб-сайт Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/>

2. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: www.rada.gov.ua

3. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/>

4. Офіційний веб-портал Міністерства внутрішніх справ України. URL: <http://www.mvs.gov.ua/>

5. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. URL: <http://www.minjust.gov.ua/>

6. Офіційний веб-портал Міністерства освіти і науки України. URL: <http://www.mon.gov.ua/>

7. Національне агентство України з питань державної служби. URL: <http://nads.gov.ua/control/uk/index>

8. Інформаційно-пошукова правова система «Нормативні акти України (НАУ)». URL: <http://www.nau.ua/>

9. Вікіпедія Вільна енциклопедія. URL: <http://uk.wikipedia.org>

Електронна бібліотека Львівського державного університету внутрішніх справ. URL: <http://www.lvduvs.edu.ua>